

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ XO‘JALIGI VAZIRLIGI

Toshkent davlat agrar universiteti

Qo‘lyozma huquqida

UDK: 657.6:338.2(575.1)

Saitmurotov Saitmurot Masharip o‘g‘li

**Davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o‘tkazish jarayonlarini
takomillashtirish**

08.00.08 – “Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit”

**IQTISODIYOT FANLARI BO‘YICHA FALSAFA DOKTORI (PhD) ILMIY
DARAJASINI OLISH UCHUN YOZILGAN**

DISSERTASIYA ISHI

Ilmiy rahbar: i.f.d., prof. M.Sh.Mamatkulov

Toshkent - 2025

M U N D A R I J A

KIRISH.....	3
I BOB. DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDITNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI	
1.1. Davlat sektorida ichki audit tushunchasi va uning ahamiyati.....	12
1.2. Davlat sektorida ichki audit tizimini tashkil etishning uslubiy asoslari...	27
1.3. Milliy va xalqaro me'yoriy asoslarning o'zaro uyg'unligi.....	40
I bob bo'yicha xulosa.....	50
II BOB. DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBI	
2.1. Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini amalga oshirish bosqichlari.....	53
2.2. Davlat sektorida ichki audit tadbirini amalga oshirish jarayoni.....	67
2.3. Ichki audit tadbirini o'tkazish usullari va ularni amalga oshirish.....	82
2.4. Ichki auditni o'tkazish jarayonlarida chora-tadbirlar rejasining bajarilishini monitoring qilish.....	95
II bob bo'yicha xulosa.....	108
III BOB. DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH	
3.1. Ichki audit tadbiri jarayonini rasmiylashtirish va natijalari bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishni takomillashtirish.....	111
3.2. Ichki audit tadbiri hisobotini tuzish va uni takomillashtirish.....	116
3.3. Ichki audit tadbirini o'tkazish tartibini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....	123
III bob bo'yicha xulosa.....	132
XULOSA VA TAKLIFLAR.....	137
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.....	144

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyotida davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish moliyaviy nazoratning samaradorligini oshirish, davlat mablag'laridan oqilona foydalanish va shaffoflikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy yondashuvlar asosida audit rejalarini xavf-xatarlarga tayanadigan usullarda ishlab chiqish, ichki nazorat tizimini baholash va auditorlik jarayonlarini raqamli texnologiyalar orqali avtomatlashtirish davlat sektorida hisobdorlik va samaradorlikni kuchaytiradi. Shu bilan birga, audit natijalarini tahlil qilish va ularni boshqaruv qarorlarini qabul qilishda qo'llash resurslar taqsimotini optimallashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni samarali amalga oshirish imkonini yaratadi. Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, "davlat sektorida ichki auditni takomillashtirish davlat boshqaruvida shaffoflik va jamoatchilik ishonchini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi"¹. Bundan ko'rinadiki, davlat sektorida ichki audit jarayonlarini takomillashtirish jahon iqtisodiyotida barqaror rivojlanish va samarali boshqaruvning kafolati sifatida namoyon bo'ladi.

Jahon miqyosida davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar ustuvor yo'nalishlari, avvalo, davlat mablag'laridan samarali foydalanish va hisobdorlikni ta'minlashga qaratilgan. Ilmiy izlanishlarda xavf-xatarlarga asoslangan audit rejalarini ishlab chiqish, ichki nazorat tizimini baholash va audit jarayonlarini raqamli texnologiyalar bilan avtomatlashtirish masalalari muhim yo'nalish sifatida qayd etilmoqda. Shuningdek, tadqiqotlar audit samaradorligini oshirish maqsadida blokcheyn va sun'iy intellekt kabi innovatsion yechimlarni joriy qilish, davlat idoralari faoliyatini monitoring qilishda real-time ma'lumotlar tahlilidan foydalanish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish yo'llariga alohida e'tibor qaratmoqda. Xorijiy amaliyotda esa davlat sektorida ichki auditning shaffoflik, samaradorlik va

¹ OECD, Internal Audit in the Public Sector: A Comparative Analysis, OECD Publishing, Paris, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1787/26c21f80-en>

jamoatchilik ishonchini ta'minlashdagi roli hamda xalqaro standartlarga uyg'unlashuvi alohida ustuvor yo'nalish sifatida tadqiq etilmoqda.

O'zbekistonda davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish maqsadida belgilangan vazifalar, avvalo, moliyaviy shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash hamda davlat resurslaridan samarali foydalanishga qaratilgan. Shu yo'nalishda ichki auditning huquqiy va tashkiliy asoslari takomillashtirildi, xavf-xatarlarga asoslangan audit rejalarini ishlab chiqish tizimi joriy etildi va davlat idoralarida ichki nazorat mexanizmlarini baholash amaliyoti kengaytirildi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy qilish va auditorlik jarayonlarini avtomatlashtirish orqali ma'lumotlarni tahlil qilish samaradorligi oshirildi, bu esa davlat moliyaviy boshqaruvida zamonaviy instrumentlarni keng qo'llash imkonini yaratdi. Shu bilan birga, xalqaro standartlar (INTOSAI va COSO) talablariga uyg'unlashtirilgan milliy yo'riqnomalar ishlab chiqilishi natijasida ichki audit jarayonlarining sifatini oshirish va uning natijalaridan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda faol foydalanish imkoniyati yaratilgan. O'zbekiston sharoitida ichki auditning ahamiyati eng avvalo korrupsiyaga qarshi kurashish, davlat boshqaruvida hisobdorlik va mas'uliyatni oshirish zarurati bilan izohlanadi. Hozirgi paytda davlat tashkilotlarida ichki audit jarayonlarini raqamlashtirish, avtomatlashtirish va ulardan kelib chiqadigan tavsiyalarni amaliyotga joriy etish samaradorligini oshirishga ehtiyoj ortib bormoqda. Shu bois, ichki audit tadbirlarini o'tkazish tartibini takomillashtirish nafaqat ilmiy nuqtai nazardan, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham dolzarb vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida", 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risida", 2023-yil 21-iyuldagi PF-111-son "Ma'muriy islohotlar doirasida investisiyalar, sanoat va savdo sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida", 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonlari, 2021-yil 1-apreldagi PQ-5047-son

“Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-avgustdagi 377-son “Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”, 2022-yil 1-avgustdagi 416-son “Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida”gi qarorlari hamda boshqa me‘yoriy xujjatlarda belgilangan vazifalarni amaliyotga joriy etishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot ishi respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining “Demokratik va huquqiy jamiyatni ma‘naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish” ustuvor yo‘nalishiga mos ravishda bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Davlat sektorida ichki audit tizimini tashkil etish va uni takomillashtirish masalasi jahon va milliy miqyosda ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, xalqaro miqyosda G.Spenser, R.Moizer, A.Ridley, D.Flint, T.Sawyer, L.Flesher, N.Henning, M.Tabor, J.Pickett va E.Arens kabi yetakchi olimlar ichki auditning nazariy asoslari, mustaqillik, ob‘ektivlik va strategik maslahat funksiyalari haqida fundamental izlanishlar olib borganlar². Ularning tadqiqotlarida ichki auditni faqat moliyaviy nazorat emas, balki tashkilotning strategik boshqaruvi va risklarni boshqarish tizimining muhim elementi sifatida qarash zarurati alohida ta’kidlangan.

² Spenser G. Internal Audit and Organizational Governance: Control Strategies for Public Institutions. – London: Routledge, 2014. – 328 p., Moizer R. Audit Quality: Historical Development and Future Directions // European Accounting Review. – 2005. – Vol. 14(3). – P. 383–394., Ridley A., Chambers A. Leading Internal Audit: The Value Proposition. – London: IIA–UK, 2008. – 260 p., Flint D. The Conceptual Framework of Auditing. – London: International Federation of Accountants (IFAC), 1998. – 184 p., Sawyer L.B. Sawyer’s Internal Auditing: Enhancing and Protecting Organizational Value. 6th ed. – Altamonte Springs, FL: Institute of Internal Auditors, 2012. – 792 p., Flesher D.L. Internal Auditing: History, Evolution and Current Practice. – New York: The Institute of Internal Auditors Research Foundation, 2010. – 367 p., Henning N. Internal Control and Risk Management in the Public Sector. – Amsterdam: Elsevier, 2011. – 210 p., Tabor M.W. Principles of Government Auditing. – Washington, D.C.: GAO Press, 2005. – 274 p., Pickett K.H. The Internal Auditing Handbook. 3rd ed. – Chichester: Wiley, 2010. – 704 p., Arens A.A., Elder R.J., Beasley M.S. Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. 16th ed. – Boston: Pearson, 2016. – 840 p.